

ԷԼԻՊՍԻՍԻ ՇԱՐԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ ԵՎ ԻՄԱՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.
ԶԵՂՉՈՒՄՆ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԱՎԱՆԴՈՒՅԹՈՒՄ

Բանալի բառեր (Keywords). *Էլիպսիս, գեղչում, շարահյուսական միջավայր, իմաստաբանական գործառույթ, արտաշարույթ, հենաշարույթ, արաբական լեզվաբանական ավանդույթ*

Խոսքային կամ տեքստային որևէ հաստույթի գեղչումը հակիրճ ձևակերպումներով բովանդակային ավելի մեծ ծավալ հաղորդելու, միտքն առավել սեղմ ձևակերպելու և կրկնաբանությունից խուսափելու պարզ անհրաժեշտություն է: Տեսական լեզվաբանության մեջ այս երևույթն անվանվում է Էլիպսիս (հունարեն՝ ἔλλειψις – բացթողում, սղում)¹, և նշանակում է նախադասության որևէ միավորի (կամ միավորների) գեղչում, որն ակնհայտորեն վերականգնելի է համատեքստի բովանդակությամբ:

(1) Ես սիրում եմ Սարոյան, նա էլ: [Ես սիրում եմ Սարոյանի ստեղծագործությունները, նա էլ է սիրում Սարոյանի ստեղծագործությունները]:

(2) Նա կարող է դաշնամուր նվագել, իսկ ես՝ ոչ [չեմ կարող դաշնամուր նվագել]:

(3) Նա դաշնամուր է նվագում, ես՝ կիթառ [եմ նվագում]:

(4) Նա ինչ-որ տեղ գնաց, բայց ոչ ոք չգիտի՝ ուր [նա գնաց]:

(5) (վերելակում)- Ո՞րը: [- Դուք ո՞ր հարկն եք բարձրանում]:

- 7-ը: [Ես բարձրանում եմ 7-րդ հարկ]:

¹Розенталь Д., Словарь лингвистических терминов, http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/DicTermin/index.php

Էլիպսիսի բազմազան դրսևորումները լեզվաբանական գրականության մեջ տարատեսակ դասակարգումների են երթարկվել²՝ *պրագմատիկ էլիպսիս*, երբ շարույթն ինքը շարահյուսորեն լիակազմ է, սակայն ընկալելի է միայն որոշակի իրավիճակային համատեքստում, ինչպես՝ *Տո՛ւր գիրքը* (չի նշվում գրքի տեսակը, որտեղ է այն, կամ թե ում է ուղղված խոսքը, սակայն խոսողն այդ ամենը կարող է արտահայտել մատնացույց անելով, հայացքով), *իմաստաբանական էլիպսիս*, երբ առանձին բառեր ունենում են «միջնորդավորված» կիրառություն (օրինակ (5)), և *շարակարգային էլիպսիս*, երբ առկա է որոշակի նյութի բացակայություն, որի դրսևորման երեք տարբերակ է առանձնացվում³.

- գործողության և գործողության օբյեկտի զեղչում (օրինակներ (1), (2))
- միայն ստորոգյալի զեղչում (օրինակ (3))
- ամբողջական նախադասության զեղչում (օրինակ (4))

XX դարի I կեսին զեղչման երևույթի նկատմամբ լեզվաբանների հետաքրքրությունն աճեց, երբ Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի պրոֆեսոր, լեզվաբան և սոցիոլոգ Նոամ Խոմսկին մշակեց մինիմալիստական ծրագիրը⁴, ինչի հիմնական մեթոդաբանական սկզբունքը քերականական մակարդակների կամ շերտերի կրճատումն է, իսկ առանցքում՝ մարդու բնատուր լեզվական ունակությունը, և այդ հենքի վրա մարդկային մտքի և լեզվական հումքի նյութական արտահայտման սահմանների, լեզվի հնչյունական և տրամաբանական ձևերի փոխներգործության մեկնաբանումը:

² Kyle Johnson - Topics in Ellipsis, 2008, p.1, Remus Gergel - Modality and Ellipsis Diachronic and Synchronic Evidence.

³ Anne Lobeck - Ellipsis, Functional Heads, Licensing and Identification, Oxford University Press, New York, 1995, pp. 20-28.

⁴Chomsky N., The Minimalist Program. (Current Studies in Linguistics 28) Cambridge, MA: MIT Press, 1995.

Զեղչման երևույթն առկա է բոլոր լեզուներում, սակայն տարբեր են նրա իրացման եղանակները՝ պայմանավորված կոնկրետ լեզվի առանձնահատկություններով: Օրինակ, եթե հայերենում կամ արաբերենում բայի դիմային ցուցիչների առկայությունը թույլ է տալիս գործողության սուբյեկտի բացակայությունն առանց իմաստային թյուրըմբռնման, ապա նույնը չենք կարող ասել, օրինակ, անգլերենի պարագայում (*himself*. սուրճ խմեցիր, شربت قهوة, բայց՝ *you drank some coffee*): Ինչպես (5) օրինակը, այնպես էլ սուբյեկտի բացակայությամբ նախադասությունները որոշ հեղինակներ որակում են որպես «արտաշարույթ»⁵, այսինքն՝ շարակարգային և շարահյուսական հարաբերություններից դուրս գտնվող նկարագրություն⁶: Այն տարբերվում է էլիպսիսից շարահյուսական հենաշարույթի⁷ բացակայությամբ, ինչի պատճառով երբեմն դիտարկվում է էլիպսիսից դուրս՝ իբրև տեղեկության առավել սեղմ հաղորդման առանձին տեսակ: Նման մոտեցումը, թերևս, իրավացի կարող է համարվել անգլերենի պարագայում: Արաբերենում կամ հայերենում այս նախադասությունները կարելի է համարել էլիպտիկ կառույցներ, որովհետև նրանցում զեղչված սուբյեկտի համար «հենաշարույթ» է հանդիսանում բայի դիմային ցուցիչը: Դերանուն-սուբյեկտի բացակայությունը նման դեպքերում առավել տրամաբանական է արաբերենում, որտեղ վերջինիս առկայությունն անմիջականորեն թելադրում է տրամաբանական շեշտի փոփոխում՝ կազմելով توكيد [tawqÊd] շարահյուսական կառույց:

⁵Պայմանականորեն կիրառված է որպես անգլերեն «nonsentential» եզրույթին համարժեք

⁶Elugardo R., J. Stainton R., *Ellipsis and Nonsentential Speech*, Springer, the Netherlands, 2005, pp. 1-25, 33, 73.

⁷Այս եզրույթով նկարագրվում է նախադասության հենքային լիակազմ շարույթը, որի բովանդակությունն էլ ենթադրելի է թերակազմ՝ զեղչված միավոր ունեցող հատվածում:

սուրճ խմեցիր -[àaribta qahwatan]– شربت قهوة

դու՛ սուրճ խմեցիր – [àaribta anta qahwatan] – شربت أنت قهوة

Էլիպսիսի բովանդակային ընդգրկումը բավականին լայն է և առնչվում է լեզվի գրեթե բոլոր գիտակարգերին՝ շարահյուսությանը, բառիմաստին, շարույթին, տաղաչափությանը, իմաստաբանությանը, ոճաբանությանը⁸: Ջեդչել հնարավոր է այն ամենը, ինչի բացակայությունը որևէ կերպ չի խեղաթյուրի հաղորդվող նյութի իմաստաբանական պատկերը: Էլիպսիկ կառույցների վերլուծությունը կատարվում է երկու տարբեր մոտեցումներով: Ըստ առաջին մոտեցման՝ էլիպսիսը գեղչված շարահյուսական նյութն է, իսկ ըստ երկրորդի՝ գեղչված նյութի վերականգնման հնարավորությունը: Այս երկու մոտեցումներն, ըստ էության, գտնվում են իրար նկատմամբ պատճառահետևանքային հարաբերության մեջ. եթե չլինի գեղչված նյութ, չի լինի նաև այն վերականգնելու անհրաժեշտություն: Այս մոտեցումներով է անմիջականորեն պայմանավորված էլիպսիսը շարահյուսական, թե իմաստաբանական երևույթ դիտարկելու հանգամանքը, քանզի գեղչումն առաջնային դիտարկելիս կարևոր է նախ շարահյուսական դիրքի ենթադրելի գոյությունը, որով էլ կպայմանավորվի էլիպսիսի տրամաբանական գոյությունը, իսկ վերականգնման հնարավորությունն առաջնային դիտարկելիս կարևորվում է գեղչված նյութի և հենաշարույթի միջև իմաստաբանական հավասարության, տրամաբանված համակշռության առկայությունը: Այլ խնդիր է այս կամ այն հատույթի գեղչման հետևանքով վերջինիս *շարահյուսական միջավայրի* չեզոքանալ-չչեզոքանալու հանգամանքը: Վերոբերյալ օրինակներից ակնհայտ է, որ հաղորդվող նյութի արտասանական իրացման և իմաստային ծավալի մեջ կա անհամապատասխան-

⁸J. McShane M. - A Theory of Ellipsis, Oxford University Press, New York, 2005, p. 3.

նություն: Այդ դեպքում, ինչպե՞ս են փոխկապվում ձևն ու բովանդակությունը, որտե՞ղ է պետք փնտրել շարահյուսությունը և, առհասարակ, պահպանվո՞ւմ է արդյոք գեղչված միավորի շարահյուսական միջավայրը: Այս հարցերի վերաբերյալ մեկնաբանությունների բազմազանությունն ընդհանրացվում է ըստ երկու ուղղվածության.

ա) *կառուցվածքային*, որի համաձայն նախադասության շարահյուսությունն այն է, ինչն արտահայտված է նրա հնչյունական կամ ֆիզիկական ձևավորմամբ, չկան գեղչված միավորներ և վերականգնելի դիրքեր,

բ) *ոչ կառուցվածքային*, որին կա երկու մոտեցում.

1) *շարադասական*, ըստ որի գեղչված հատվածում առկա է չգործող շարահյուսություն կամ շարահյուսական «դատարկ դիրք», որտեղ տեղի է ունենում հենաշարությամբ արտահայտված կառույցի տրամաբանության պատճենում, հետևաբար գեղչված հատվածի շարահյուսությունն անսնցվում է հենց հենաշարությից,

2) *հնչյունական*, ըստ որի առկա է ոչ թե բաց թողնված շարահյուսական դիրք, այլ արտաբերական ծավալի կրճատում հնչյունական ձևի՝ հենաշարությի շնորհիվ, որն ապահովում է գեղչված միավոր(ներ)ի վերականգնելիությունը⁹: Բոլոր դեպքերում, գեղչման համար կարևոր է համարվում հենաշարությի առկայությունը՝ որպես հաղորդվող նյութի ընկալման նախապայման:

Էլիպսիսի արտոնումը, սակայն, պայմանավորված է նաև մի շարք այլ գործոններով: Երբեմն այն որևէ կերպ պայմանավորված չէ հենաշարությի առկայությամբ, ինչպես (1) օրինակի առաջին հատվածը՝ *Ես սիրում եմ Սարոյան*: Ակնհայտ է, որ այստեղ առաջնայինը հաղորդման իմաստաբանական

⁹ Lobke A. - The Syntactic Licensing of Ellipsis, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 2010, pp. 3-10.

կշիռն է՝ սիրում ենք հեղինակի ստեղծագործությունները, սակայն շատ կարևոր է նաև շարահյուսության գործոնը, որն օգնում է կատարել ճիշտ իմաստային վերականգնում, այսինքն՝ *սիրել* բայի կառավարման դաշտում *Սարոյան* բաղադրիչի հայցական հոլովը հուշում է դիրքի՝ առարկայական նշանակությամբ կիրառված լինելու հանգամանքը: Մա փաստում է, որ շարահյուսական միջավայրի պահպանումը պարզապես անհրաժեշտ է հաղորդվող նյութի իմաստային կշիռը պահպանելու համար: Նույն բաղադրիչի՝ տրական հոլովով կիրառության դեպքում որևէ միավորի գեղչում չի կարող նշվել՝ *Ես սիրում եմ Սարոյանին*: Միննույն նախադասության, օրինակ, անգլերեն կամ արաբերեն տարբերակների շարահյուսությունը չի կարող հուշել էլիպսիսի առկայության կամ բացակայության հանգամանքը՝ պայմանավորված այս լեզուներում հայցական և տրական հոլովական նշանակությունների նույնականությամբ՝ *I like Saroyan, أحبّ أرويان*:

Այս պարագայում նախադասության ընկալումը պայմանավորում է համատեքստը, նշանակում է՝ էլիպսիսի արտոնումը կախված է ոչ միայն հենաշարույթից՝ որպես շարահյուսական հենք, այլև համատեքստից՝ որպես իմաստաբանական հենք: Քննարկենք հետևյալ օրինակը.

(6) Անձրևում է, ես էլ:

Շարահյուսորեն ճիշտ, բայց իմաստաբանորեն անարժեք այս նախադասության բովանդակային ակնհայտ տարբերման պատճառն այն է, որ հենաշարույթի բայական ստորոգյալի (*անձրևել*) գործառույթը չի կարող վերագրվել անձի: Իրավիճակը փոխվում է, երբ նույն նախադասությունը դիտարկվում է որոշակի համատեքստում, ինչպես.

- Կարծես անձրևում է, պետք է անձրևանոցս վերցնեմ:

- Այո, *անձրևում է, ես էլ* [պետք է անձրևանոցս վերցնեմ]:

Նախադասությունների գեղչված բաղադրիչների տրամաբանության ճիշտ կառուցումը կախված է հենքային լիա-

կազմ, և հավելյալ՝ թերակազմ հատվածների որոշակի հարաբերությունից, որտեղ հատկապես ակնհայտ է դառնում իմաստաբանական մոտեցման անհրաժեշտությունը, ինչպես .

(7) Ես սիրում եմ իմ ամուսնուն, նա էլ [է սիրում իր ամուսնուն]:

Օրինակն առաջին հայացքից բովանդակային պարզ կառույց է, սակայն զեղչված միավորի՝ հենաշարայթի նմանությամբ գուտ դիրքային վերականգնումը կապահովի լոկ քերականական ճշգրտություն, իսկ իմաստաբանական առումով կարող է թյուրըմբոնում առաջացնել՝ չհամապատասխանելով նյութի հաղորդման իրական տրամաբանությանը .

Ես սիրում եմ իմ ամուսնուն, նա էլ [է սիրում իմ ամուսնուն]:

Այս տեսանկյունից քննելիս պետք է փաստենք, որ հենաշարայթի իրականում մեկ շարայթի՝ երկու գործառայթ ունենալու դրսևորում է, այն է՝ ապահովել և լիակազմ, և՛ թերակազմ շարայթների *շարահյուսական և իմաստաբանական* ամբողջական տրամաբանական պատկերը:

Հենաշարայթի իմաստաբանական և շարահյուսական գործառայթների ազդեցությունն էլիպտիկ շարայթի վրա անվիճարկելի է, սակայն կան դեպքեր, երբ զեղչված միավորն ինքն է պայմանավորում իրեն հաջորդող շարայթի շարահյուսական ձևավորումը և իմաստաբանական կշիռը: Սա նշանակում է, որ էլիպտիկ քննությանը կարելի է մոտենալ ֆունկցիոնալ շարահյուսության տեսանկյունից, ինչը թույլ կտա վեր հանել մակերեսային շարահյուսության խորքային շարժառիթները և մշակել զեղչման երևայթի օրինաչափ համակարգ կոնկրետ լեզվի շրջանակներում մասնավորապես, և բնական լեզվում ընդհանրապես: Էլիպտիկ շարայթի շարահյուսական գործառայթների ազդեցությունը հնչունական իրացմամբ շարայթի ձևավորման վրա պարզորոշ կերպով կարելի է ցույց տալ գրական արաբերենի նյութի շրջանակներում:

Զեղչման անհրաժեշտությունն արաբերենում, ընդհանուր առմամբ, ունի կառուցվածքային այն նույն շարժառիթները, որոնք բնորոշ են բնական լեզվին: Մեկնաբանությունները, որոնցով բնութագրվում է զեղչման երևույթն այս լեզվում, պայմանավորված են արաբերենի կառավարման շարահյուսական գործառույթի առանձնահատկություններով, երբ առավել առաջնային է դառնում զեղչված միավորի շարահյուսական ազդեցության ուսումնասիրումը հաջորդող միավորների վրա:

Զեղչման երևույթն արաբերենում ուշադրության է արժանացել սկսած արաբական լեզվաբանական ավանդույթի (ԱԼԱ) ձևավորման ամենավաղ շրջանից (XIII դար) և՛ Քուֆայի (Մուհամմադ Իբն ալ-Անբարի), և՛ Բասրայի (Միքավեյ-հի, ալ-Մուբառոադ), և՛ Բաղդադի (X դար, Իբն Ջիննի, Իբն Քայսան) քերականական դպրոցների ներկայացուցիչների կողմից: Այս խնդրի շուրջ մեկնաբանություններ կան նաև XII-XIV դդ. այնպիսի քերականագետների աշխատություններում, ինչպիսիք են Ալ-Չամախշարին, Իբն Յախշը, Իբն Հիշամը: Ղուրանի տեքստի քերականական կատարելությունն ապահովելու ձգտումն արաբ քերականներին դրդել է հստակ սահմանել և հիմնավորել արաբերենի յուրաքանչյուր քերականական դրսևորում: Զեղչումը կարևորվել է այնքանով, որքանով Ղուրանի տեքստում հանդիպած ընդհանուր քերականական կանոններին հակասող ցանկացած օրինակ փորձ է արվել հիմնավորել այս կամ այն միավորի բացակայությամբ, ընդ որում՝ առավել կառուցվածքային, քան իմաստաբանական մոտեցմամբ աչքի ընկնող Բասրայի դպրոցի ներկայացուցիչներն է՛լ ավելի հանգամանորեն են անդրադարձել այս խնդրին: Զեղչման երևույթի կարևորությունն արաբ քերականների համար կարելի է գնահատել Աբդ ալ-լահ ալ-Կասիմ ալ-Կայսի (IX դար) *كتاب مشكل إعراب القرآن* («Գիրք Ղուրանի արտասանական խնդիրների [վերաբերյալ]»)

աշխատության օրինակով, որտեղ 150 հարցադրումներից 40-ը վերաբերում են գեղչված միավորների վերլուծությանը¹⁰:

Զեղչումն ԱԼԱ-ում (ինչպես նաև արդի գրական արաբերենի քերականագիտական գրականության մեջ) նկարագրվում է **حذف** (haif-գեղչում, սղում) կամ **إضمار** (i-mṣr-քողարկում, «դերանվանացում») եզրույթներով, իսկ գեղչման «վերականգնման» երևույթը նկարագրելու համար կիրառվում է **تقدير** (taqdîr-ենթադրություն, նախասահմանում) եզրույթը, որոնց առկայությունը փաստում է, որ այստեղ արդեն հստակեցված են գեղչման վերաբերյալ և՛ իմաստաբանական, և՛ շարահյուսական մոտեցումները: Առանցքայինն այս երևույթի նկարագրման դրույթներում այն է, որ ցանկացած միավոր կարող է գեղչվել համատեքստում համարժեք նշանակության առկայության կամ նրա իմաստի գիտակցման պարագայում միայն: Զեղչման արտոնումից բացի՝ նշվում են նաև որոշ կառուցվածքային սահմանափակումներ, որոնց դեպքում բացառվում է գեղչման իրացումը, մասավորապես՝ հարակցական մասնիկների մեծ մասը և հարաբերական դերանուն-ստորադաս նախադասություն կառույցը¹¹, ինչպես.

[marartu bira/Æulin qṣma "abâhu] - مررتُ برجلٍ قام أبوه

Անցա մի մարդու կողքով, ում հայրը կանգնեց

Անցա կողքով, (ուս) նրա հայրը կանգնեց - مررتُ بـ قام أبوه

[marartu bi qṣma "abâhu] -

Զեղչումը հնարավոր է այն դեպքում, երբ قام որոշային նշանակությամբ ստորոգելիական նկարագրության փոխարեն կիրառվի ածական, որն այս պարագայում անձնավորվելով՝ հանդես կգա որպես փոխարինող (*himin*). Ես սիրում եմ Սարոյան).

¹⁰ Owens J., The Foundation of Grammar, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1988, p. 186.

¹¹ ابن جنى، الخصائص، ج. 2، ص. 360.

Անցա մի բարձրահասակ մարդու կողքով - مررتُ برجلٍ طويلٍ -
[marartu biraʕulin āawʕlin] -

Անցա մի բարձրահասակի կողքով - [marartu مررتُ بطويلٍ
biāawʕlin] -

Փոխարինորդի առկայությամբ պայմանավորված գեղ-
չունն ԱԼԱ-ում անվանվում է *أيتسا* [ittisa#] (գործառույթի ընդ-
լայնում), երբ նախադասության զեղչված անդամին իմաս-
տային առումով փոխարինում է մեկ այլ միավոր՝ ստանձ-
նելով նրա շարահյուսական գործառույթները:

Ջեղչման բացառման վերաբերյալ դրույթներ է նշում նաև
Իբն Հիշամը (մահ. 1360 թ.)՝ մասնավորապես անդրադառնա-
լով շեշտման/առանձնացման քերականական նշանակու-
թյանը: Շեշտումը և գեղչումը բնութագրելով որպես *հակա-
դարձ գործընթացներ*՝ նա բացատրում է շեշտված միավորի
գեղչումը¹², ինչպես.

Նա, հենց որին ես տեսա, Ջեյդն է – [allabi ra"aytuhu nafsahu
zeydun] - الذي رأيتُه نفسه زيد

Օրինակում օբյեկտի դիրքում իրացված օ կցական դերա-
նունը չի կարող գեղչվել հաջորդող *نفس* շեշտող նշանակու-
թյամբ միավորի առկայության պարագայում: Արաբերենում
անցողիկ բայերի օբյեկտի դիրքի դերանվանական իրացման
չեզոքացումն Իբն Հիշամը նկարագրում է որպես *քերական-
ական սահմանափակում*՝ նշելով, որ գեղչված միավորը
չպետք է փոխի նախադասության անդամների թեքումը.

Ջեյդը (նրան) խփեցի – [zeydun ·arabtuhu] - زيدٌ ضربتُهُ

• կցական դերանվան գեղչումը կհանգեցնի նախադասու-
թյան սուբյեկտի թեքական նշանակության փոփոխության,
որովհետև օբյեկտի բացակայության պայմաններում այն
կստանձնի նրա դերը.

Ջեյդին խփեցի – [zeydan ·arabtu] - زيداً ضربتُ

¹² ابن هشام، مغني اللبيب، بدون تاريخ، ص. 786-853

Բայական միավորի նախադրումն անվանական միավորին արաբերենի շարադասության օրինաչափ երևույթներից է, սակայն դա չի բացառում անվանական միավորի նախադրման հնարավորությունը, ինչպես տեսանք վերջին օրինակում: Արաբերենում կա անվանական միավորի նախադրման երեք հնարավոր տարբերակ .

Բաժակ կոտրեցի –[ka"san kassartu]- كأسا كسرتُ.

[ka"sun kassartuha]- كأسٌ كسرتُها.

Բաժակ, ես այն կոտրեցի (ինչ վերաբերում է բաժակին,
ապա ես այն կոտրեցի)

Բաժակ, ես այն կոտրեցի - [ka"san kassartuha]- كأسا كسرتُها.

Առաջին օրինակում գործողության օբյեկտը պարզապես տեղափոխվել է նախադաս դիրք՝ չառաջացնելով շարահյուսական որևէ փոփոխություն: Երկրորդ օրինակում օբյեկտը նախադրվելով ստանձնել է սուբյեկտի շարահյուսական պաշտոնը՝ օբյեկտի դիրքում առաջացնելով համապատասխան դերանվան կիրառության անհրաժեշտություն: Ինչ վերաբերում է երրորդ օրինակին, ապա նախորդ երկու շարայթներից և ոչ մեկի բացատրությունն այս պարագայում կիրառելի չէ. սուբյեկտի դիրքում չի կարող հանդես գալ հայցական հոլովական նշանակությամբ միավոր, և եթե այն օբյեկտ է, ապա օբյեկտի իրական շարահյուսական դիրքում չպետք է կիրառվի կցական դերանունը: Նմանօրինակ նախադասությունը տրանսֆորմացիոն քերականության տեսանկյունից կդիտվեր որպես առկա բայի ետադաս ազդեցություն և ընդամենը շարադասության փոփոխություն, եթե դիտարկվեր, օրինակ, անգլերենում, ռուսերենում կամ հայերենում (a cup I broke, чашку разбил, բաժակ կոտրեցի): Արաբերենի առանձնահատկությունները, մասնավորապես՝ կցական դերանունների համակարգը և ամեն կերպ կառավարիչ գտնելու տրամաբանությունը, թելադրում են այլ բացատրություն՝ նախադաս դիրքում առկա է էլիպտիկ միավոր, որով էլ պայմանավորված է այս միավորի հայցական հոլովը .

Կոտրեցի մի բաժակ, որը կոտրեցի – كَسَّرْتُ كَأْسًا كَسَّرْتُهَا.
[kassartu ka"san kassartuha]

Այն, որ շարույթի յուրաքանչյուր միավորի ձևավորումն արաբերենում պայմանավորված է նախորդող միավորի կառավարմամբ, կարելի է փաստել բազմաթիվ այլ օրինակներով¹³, և այդ համատեքստում զեղչված միավորի շարահյուսական միջավայրի պահպանումն առավել ակնհայտ է.

Արթնացա լուսաբացին – [istayqaítu wa-l- اِسْتَيْقَظْتُ والفجرِ
fa/Æra]-

Ուղեկցման խնդրի (المفعول معه) [almaf#âl ma#ahu] այս օրինակում الفجرِ միավորի թեքական նշանակության փոփոխությունը ենթադրում է կառավարող միավորի առկայություն, այն է.

Արթնացա և տեսա լուսաբացը – [istayqaítu وَرَأَيْتُ الفجرِ
wa **ra"ytu**-l-fa/Æra]-

Զեղչված միավորի շարահյուսական միջավայրի պահպանումը կարելի է փաստել նաև كَم [qam] մասնիկի շարահյուսական գործառույթի դրսևորման օրինակներով.

Որքա՞ն է գրքի արժեքը: - [qam ʔamanu-l-kitāb?] كم ثمن الكتاب؟

Խնդիրն այն է, որ كَم մասնիկի կառավարումը պարտադրում է հաջորդող միավորի منصوب [manṣāb]՝ հայցական թեքում, սակայն օրինակում ثمن [ʔamanu] միավորը չի ենթարկվել կառավարման գործառույթին՝ պահպանելով مرفوع [marfā#]՝ ուղղական հոլովական նշանակությունը: Պատճառը كَم մասնիկի կառավարման խնդրառու միավորի զեղչված լինելն է, և ثمن-ն, որպես տվյալ նախադասության ենթակա, փոխարինաբար չի դառնում كَم-ի շարահյուսական գործառույթի կրող՝ դրանով հուշելով նաև զեղչված միավորի առկայությունը.

¹³ محمد زرقان الفرخ، الواضح في قواعد وإعراب، ص. 237-239

Քանի՞ - [qam dirhaman ʔamanu- l-kitʕbi?] - كم درهماً ثمن الكتاب؟

դիրհեմ է գրքի արժեքը:

Հետաքրքիր երևույթ է կոչական և մասնիկի շարահյուսական կառավարման գործառույթը. այն հաջորդող անորոշ առմամբ կիրառված միավորի համար պարտադրում է հայցական թեքական նշանակություն¹⁴: Ենթադրաբար այստեղ ևս պատճառը նախորդող դիրքում բացակայող բայական միավորն է, որի գործառույթները պրոցեսուալ-նկարագրողական են և դադարում են այնտեղ, որտեղ առաջնային է դառնում կոչի իմաստաբանական գործառույթը.

(Ո՛վ տղա) Տղա՛ - [yʕ waladan] - يا ولداً

Կանչում եմ տղայի - ["ad#â waladan] - ادعُ ولدًا

Բայն արաբերենում ունի կառուցվածքային որոշակի առանձնահատկություններ, որի խոնարհման դիմային տարբերակիչ վերջավորությունների համակարգով պայմանավորված արաբերենում սուբյեկտի էլիպսիսն օրինաչափ երևույթ է: Անցյալ ժամանակի արական սեռի 3-րդ դեմքը նշող բայը չունի դիմային տարբերակիչ վերջավորություն և սուբյեկտի նշանակությունն այստեղ ներկա է (-araba=(huwa)·araba): Այս հանգամանքը երբեմն առաջացնում է խրթին իրավիճակներ, ինչպես.

Ձեյդը խփեց - [-araba Zaydun] - ضَرَبَ زَيْدٌ

Ձեյդին խփեց (նա) - [-araba Zaydan] - ضَرَبَ زَيْدًا

Առաջին նախադասությունը պարզ, գործողություն-սուբյեկտ կազմով շարույթ է, իսկ երկրորդը՝ նույն բաղադրիչներով, սակայն գործողություն-օբյեկտ կազմով շարույթ: Սուբ-

¹⁴ Կոչական և մասնիկի կառավարման գործառույթը կայուն չէ և պայմանավորված է կոչի դիրքում իրացվող միավորի շարահյուսական առանձնահատկություններով՝ որոշելիություն-անորոշություն, լծորդված կապակցության առաջին անդամ, ձևաբանորեն արգելափակված անուն և այլն, որոնց քննարկումը դուրս է նկարագրվող խնդրի շրջանակներից:

յեկտի դիրքում փաստացի արտահայտված միավորի բացակայությունն ու օբյեկտի դիրքի առկայությունը երկրորդ նախադասության մեջ թույլ են տալիս դիտարկել այն որպես էլիպսիս: Գործողության և գործողության սուբյեկտի ներակա նշանակությունը մեկ ձևային սահմաններում (ضَرْبٌ) թույլ է տալիս դիտարկել այն որպես *շարահյուսական ֆուզիա* (ֆունկցիոնալ լեզվաբանության տեսնակյունից): Առանցքայինն այս համատեքստում ձևի և բովանդակության հարաբերակցման դիտարկումն է՝ բովանդակային երկու բաղադրիչ մեկ ձևի սահմաններում: Նմանօրինակ շարույթներում *էլիպսիս* և *ֆուզիա* եզրույթներն արաբերենում ձեռք են բերում սահմանային բնույթ՝ բացելով նոր շերտ լեզվաբանական ուսումնասիրության համար:

Վերոշարադրյալ նյութի առանցքային կետերը կարելի է ներկայացնել հետևյալ ամփոփ ձևակերպումներով.

- Որքան էլ գեղչման երևույթը շարահյուսական է և գեղչված հատվածը պահպանում է հենաշարույթի հետ կառուցվածքային հարաբերությունները, այնուամենայնիվ, այդ հարաբերությունները նաև իմաստային են, և նախադասության ցանկացած բաղադրիչի գեղչում պետք է լինի իմաստաբանորեն հիմնավորված:
- Ձեղչման իրացման համար անհրաժեշտ նախապայման է ոչ միայն հենաշարույթի, այլև համատեքստի (կամ իրավիճակի) առկայությունը:
- Ձեղչման երևույթն արաբերենում ուշադրության է արժանացել սկսած ԱԼԱ ձևավորման ամենավաղ շրջանից և կարևորվել է այնքանով, որքանով Ղուրանի տեքստում հաղիպած ընդհանուր քերականական կանոններին հակասող ցանկացած օրինակ փորձ է արվել հիմնավորել այս կամ այն միավորի բացակայությամբ:
- Եզրույթները, որոնցով նկարագրվում է ոչ միայն գեղչումը, այլև այն վերականգնելու հնարավորությունը, փաստում են, որ ԱԼԱ-ում արդեն իսկ հստակեցված են

զեղչման վերաբերյալ և՛ իմաստաբանական, և՛ շարահյուսական մոտեցումները:

- Արաբերենն առանձնանում է զեղչված միավորները վերականգնելու տրամաբանության պարզությամբ, ինչը միտված է կառավարման համակարգի պահպանմանը. զեղչված միավորն արաբերենում ունի խիստ որոշակի քերականական կարգավիճակ, հետևաբար և՛ կայուն շարահյուսական ազդեցություն:
- Բայն արաբերենում ֆունկցիոնալ առումով սահմանափին միավոր է, որտեղ հատվում են էլիպսիսի և շարահյուսական ֆուզիայի գործառույթները:

ABOUT SYNTACTIC AND SEMANTIC FUNCTIONS OF ELLIPSIS: ELLIPSIS IN ARABIC LINGUISTIC TRADITION

Anna Danielyan
(summary)

The main description for the content of Ellipsis is that it contains some restorable information that is semantically and syntactically appropriate to its antecedent. In this article we represent different approaches and interpretations of this phenomenon that are in linguistic literature, analyze the syntactic and semantic aspects of Ellipsis and the functional features of omission in Arabic. In Arabic every component of the sentence stipulates the syntactic form of the next coming component. There are some interesting phenomena of government in Arabic and the examples discussed in the article show that the deleted item in Arabic has a very definite grammatical status, and hence a stable syntactic influence. The verb in Arabic has several structural features. The existence of agglutinative particles (endings) that are the indices of grammatical category of person makes the ellipsis of subject quite an ordinary phenomenon in Arabic.